

Tweede Wereldoorlog

HOORCOLLEGE OVER 'S WERELDS GROOTSTE GEWAPENDE CONFLICT

Door Maarten van Rossem

NRC **HANDELSBLAD**
ACADEMIE

Onder de naam NRC Handelsblad Academie organiseert de krant speciaal voor abonnees evenementen met een educatief karakter. Een uitdagende selectie cursussen, lezingen, debatten, hoorcolleges en reizen op het gebied van cultuur, maatschappij en persoonlijke ontwikkeling vindt u regelmatig in de krant en op nrc.nl/academie.

Kijk voor het complete aanbod op nrc.nl/academie.

De hoorcolleges van NRC Handelsblad Academie worden geproduceerd i.s.m. Home Academy Publishers, www.home-academy.nl

Deze uitgave is tot stand gekomen i.s.m. Studium Generale Universiteit Utrecht, www.sg.uu.nl

Opname:
Sandro Ligtenberg
(Utrecht, mei 2008)
Stem inleiding:
F.C. van Nispen tot Sevenaer

Mastering:
Frits de Bruijn
Vormgeving:
Aad van den Berg, Bart de Jong
Productie en vermenigvuldiging:
Media Motion BV

ISBN 978-90-8530-035-9
NUR 77
Copyright © 2008
Maarten van Rossem

Prof. dr. Maarten van Rossem is emeritus hoogleraar aan de Universiteit Utrecht. Hij heeft diverse werken over historische onderwerpen op zijn naam, waaronder boeken voor een breed publiek, zoals *Heeft geschiedenis nut?* en *Drie Oorlogen*.

Aanbevolen literatuur:

I.C.B. Dear, *The Oxford companion to world war II* (Oxford 2001)

Richard Overy, *Why the allies won* (Londen 1995)

Gerhard L. Weinberg, *A world at arms. A global history of world war II* (Cambridge 1994)

Tweede Wereldoorlog

HOORCOLLEGE OVER 'S WERELDS GROOTSTE GEWAPENDE CONFLICT

Door Maarten van Rossem

CD 1

- H1:** Inleiding en voorspel
- H2:** Van appeasement-politiek naar een nieuw Europees conflict

CD 2

- H3:** De *Battle of Britain* en de drie strategische kwesties van centraal belang.
- H4:** Italiaanse ambities en de moordzucht van het nationaal-socialisme

CD 3

- H5:** Barbarossa en Pearl Harbor
- H6:** December 1941: keerpunt? Stalingrad, Noord-Afrika, Sicilië en Italië

CD 4

- H7:** De landing in Normandië, op weg naar Berlijn
- H8:** De strijd in de Pacific, waarom Duitsland verloor

Inleiding en voorspel

De Tweede Wereldoorlog was het grootste militaire conflict uit de geschiedenis. De oorlog kostte minimaal vijftig miljoen mensen het leven. Anders dan bij de Eerste Wereldoorlog bestaat er geen onenigheid over de oorzaak van het conflict. Dat was de wens van Adolf Hitler om revanche te nemen voor de Duitse nederlaag in de Eerste Wereldoorlog. Daarbij maakte Hitler aanvankelijk bekwaam gebruik van de voordelige strategische situatie waarin Duitsland door de zonderlinge gevolgen van de Eerste Wereldoorlog was geraakt. De gevolgen van de Tweede Wereldoorlog, in het bijzonder de confrontatie van de twee grote winnaars van die oorlog, de Sovjetunie en de Verenigde Staten, in het Europese machtsvacuum dat de Duitse nederlaag had veroorzaakt, bepaalden voor een halve eeuw de machtspolitieke verhoudingen in de wereld. Bij beschrijvingen van de Tweede Wereldoorlog is het uitgangspunt vrijwel altijd dat de As-mogendheden onvermijdelijk moesten verliezen. Was dat echter wel zo? Italië en Japan bleken veel zwakker dan gedacht, maar Duitsland leverde een fenomenale militaire inspanning. Had Duitsland kunnen winnen, zo ja, in welke fase van het conflict?

Ten behoeve van de overzichtelijkheid verdient het aanbeveling de Tweede Wereldoorlog naar het voorbeeld van de Engelse historicus Richard Overy te verdelen in vier deelconflicten die overigens een hechte onderlinge samenhang vertonen. Het eerste deelconflict is de Europese oorlog die op 3 september 1939 begon. Daarbij ging het om de hegemonie in West-Europa. Duitsland streefde daarnaar, terwijl Engeland een Duitse hegemonie op het continent onacceptabel vond. Al tijdens de Eerste Wereldoorlog was gebleken dat Engeland niet in staat was een Europese oorlog te winnen zonder de hulp van de Verenigde Staten. Dat was ook nu weer het geval. Het tweede deelconflict speelde in de Middellandse Zee die Mussolini opnieuw tot een “mare

nostrum” wilde maken ten koste van Engeland. Dat conflict werd door Italië kansloos verloren. Het derde deelconflict was het beslissende kernconflict van de Tweede Wereldoorlog: de immense oorlog tussen nazi-Duitsland en de Sovjetunie aan het oostelijk front. Daar werd de Duitse Wehrmacht tussen de zomer van 1941 en de zomer van 1943 beslissend verslagen. Het vierde deelconflict was de zee-oorlog tussen Japan en de Verenigde Staten in de Stille Oceaan. Daar bleek Japan bij voorbaat kansloos tegen de sterkste industriële macht ter wereld.

Na de Vrede van Versailles was de vraag of Europa erin zou slagen blijvend in vrede te leven. Zouden Engeland, Frankrijk en Duitsland, bij afwezigheid van de Verenigde Staten en de Sovjetunie een modus vivendi kunnen vinden. Frankrijk wilde bovenal het bondgenootschap met Engeland herstellen. Daar voelde Engeland echter niet voor. Het zag Duitsland niet langer als een bedreiging en wilde niet al te intensief betrokken raken bij het Europese machtsspel, het wilde bovendien Frankrijk niet te machtig maken. De Engelsen streefden naar een redelijk machtsevenwicht op het continent, zich kennelijk niet bewust van het enorme potentiële machtsoverwicht van Duitsland. Nadat de kwestie van de herstelbetalingen was geregeld en het Verdrag van Locarno de verhoudingen had gestabiliseerd, leken de Europese vooruitzichten redelijk. De economische crisis bracht echter in Duitsland Hitler aan de macht.

Van appeasement-politiek naar een nieuw Europees conflict

Hitler betoonde zich aanvankelijk betrekkelijk gematigd. Vandaar dat de Engelsen en Fransen de neiging hadden hem ondanks zijn zo nu en dan wilde retoriek te beschouwen als een normale Duitse staatsman, waar wel zaken mee te doen waren. Daarom voerden zij de Appeasement-politiek, die de bedoeling had Hitlers redelijke eisen in te willigen in de hoop dat Duitsland zich dan tenslotte tevreden zou laten integreren in de bestaande Europese orde. Achteraf is de Appeasement-politiek scherp bekritiseerd, maar terecht is dat niet. De Engelsen en Fransen konden immers niet met zekerheid weten wat wij nu wel weten, namelijk dat Hitler helemaal niet redelijk was en dus ook niet te appaiseren viel. Pas toen het veel te laat was, begreep men in Londen dat Hitler rechtstreeks afkoerste op een oorlog. In 1936 bezette Duitsland het gedemilitariseerde Rijnland. De Engelsen zaten daar niet zo mee, omdat zij een remilitarisering van het Rijnland vanuit het Duitse perspectief niet onredelijk vonden. Twee jaar later annexeerde Duitsland Oostenrijk, het Duits sprekende restant van de Dubbel Monarchie. Toen was ook al duidelijk dat Tsjechoslowakije het volgende slachtoffer van Hitlers ambities zou zijn. Hij eiste dat Sudetenland, het Duitstalige deel van Tjechoslowakije bij Duitsland zou worden gevoegd. Engeland en Frankrijk voelden niet voor een grote Europese oorlog over deze zaak en zo kreeg Hitler eind september 1938 in München zijn zin. Toen hij in strijd met alle beloften in maart 1939 de restanten van Tjechoslowakije bezette, was het definitief afgelopen met de Appeasement. Engeland bood nu aan Polen, dat door Hitler zwaar onder druk werd gezet, een garantie van zijn nationale onafhankelijkheid aan. Engeland zou overigens alleen met hulp van de Sovjetunie iets kunnen doen tegen eventuele Duitse agressie tegen Polen. De Sovjetunie koos echter eind augustus voor een monsterverbond met nazi-Duitsland; het Molotov-Ribbentrop Pakt.

Duitsland viel op 1 september Polen aan en twee dagen later verklaarden Engeland en Frankrijk de oorlog aan Duitsland. Nadat Polen in enkele weken was verslagen, volgde een pauze in de oorlogvoering, de Phony War. Hitler had nog in het najaar Frankrijk aan willen vallen, maar vanwege slecht weer werd de aanval uitgesteld naar het voorjaar van 1940. De Duitse Generale Staf had aanvankelijk een aanval gepland langs de lijnen van 1914. Met instemming van Hitler ontwierp Erich von Manstein een alternatief aanvalsplan, dat voorzag in een flankaanval op de Franse strijdkrachten met zeven pantsersdivisies die via de Ardennen zouden opereren. Een deel van de Duitse strijdkrachten zou het oorspronkelijke scenario volgen teneinde de Franse en Engelse legers naar het noorden te lokken. Dit briljante plan leidde tot een snelle, verpletterende Franse nederlaag. Na negen dagen stonden de eerste Duitse pantsersdivisies al aan de kanaalkust. Eind juni capituleerde het gedemoraliseerde Franse leger. Hitler vond dat hij beslissend had gewonnen en riep Engeland in een rede op zich neer te leggen bij de nieuwe situatie. Engeland kon dan zijn imperium behouden terwijl Duitsland de baas zou zijn in Europa.

De Battle of Britain en de drie strategische kwesties van centraal belang

Nadat de Engelsen Hitlers suggestie zich in het “onvermijdelijke” te schikken, gedicteerd hadden afgewezen, gaf hij direct opdracht een amfibische landing in Engeland voor te bereiden. Wilde een dergelijke landing enige kans op succes hebben dan moesten de Duitsers de luchtsuperioriteit boven Engeland zien te verwerven. Zo begon de Battle of Britain, de eerste echte lucht oorlog uit de geschiedenis. De Luftwaffe en de RAF waren aan elkaar gewaagd. De Duitsers beschikten over meer vliegtuigen, maar de Engelsen hadden vijftig radarinstallaties en konden meer vliegtuigen produceren. De Duitsers waren aanvankelijk succesvol, maar verloren het initiatief toen zij in september het zwaartepunt van hun aanvallen naar Londen verlegden. De Battle of Britain was uiteindelijk een remise, maar daardoor een strategische overwinning voor de Engelsen. De Duitsers zagen af van een invasie. Zij gingen daarna door met nachtbombardementen van de Engelse steden. Die veroorzaakten grote schade, maar hadden strategisch nauwelijks betekenis. Nu duidelijk was dat Engeland zich niet op korte termijn op de knieën zou laten dwingen, verlegde Hitler zijn aandacht naar de Sovjetunie. Als hij de Sovjetunie zou hebben uitgeschakeld zouden de Engelsen wel begrijpen dat zij zich maar beter neer konden leggen bij de nieuwe verhoudingen in Europa. Een succesvolle aanval op de Sovjetunie was volgens de Führer een Sandkastenspel. Die volkomen onjuiste analyse luidde de ondergang van het Derde Rijk in.

Pas veel later is duidelijk geworden hoezeer de geallieerden hebben geprofiteerd van het feit dat zij een aanzienlijk deel van de Duitse, Italiaanse en Japanse codeberichten konden lezen. Alle AS-mogendheden maakten ten behoeve van de codering gebruik van de zogenoemde Enigma-machine. Werd dit apparaat geheel volgens de voorschriften gebruikt dan waren de gecodeerde berichten nimmer te ontcijferen. Werd er echter in de hitte van de strijd slordig met de codering omgesprongen dan waren de berichten

met veel moeite wel te ontcijferen, omdat de Engelsen in 1939 via de Poolse geheime dienst in het bezit van een Enigma-machine waren gekomen.

Een essentieel, maar vaak stiefmoederlijk behandeld onderdeel van de Tweede Wereldoorlog, was de strijd om de Atlantische oceaan. Zonder de aanvoer van voedsel en olie van overzee zou Engeland al spoedig tot capitulatie zijn gedwongen. De Duitsers zetten, net als in de Eerste Wereldoorlog onderzeeërs in om de bevoorrading van Engeland te blokkeren. Vooral in 1942 leek de situatie voor de Engelse en Amerikaanse vrachtschepen op de Atlantische oceaan penibel. De Duitsers brachten dat jaar acht miljoen ton scheepsruimte tot zinken. Het volgende jaar trad een spectaculaire verbetering in die te wijten was aan twee factoren: de inzet van lange afstands bommenwerpers, voorzien van de modernste detectie- en bestrijdingsapparatuur en het feit dat de Engelsen, anders dan in een groot deel van 1942, de Duitse codeberichten weer konden lezen. Daarmee was het transport over de Atlantische Oceaan veilig gesteld.

Voor de oorlog was veel verwacht van de vernietigende kracht van de strategische bommenwerper. Tijdens de oorlog bleek al snel dat de precisie van de bombardementen sterk te wensen overliet. Het enige doelwit dat de bommenwerpers bij nacht redelijk wisten te raken was een ganse stad. Dat leidde tot terreurbombardementen op de Duitse en Japanse steden, die gerechtvaardigd leken omdat de Duitsers zelf met dergelijke bombardementen waren begonnen. Over het nut van de bombardementen voor de oorlogvoering wordt nog steeds getwist.

Italiaanse ambities en de moordzucht van het nationaal-socialisme

Op 10 juli 1940, toen duidelijk was dat de Duitse agressie geheel naar wens verliep, verklaarde Mussolini de oorlog aan Frankrijk en Engeland. Bij een bezoek aan Hitler presenteerde hij een omvangrijke wensenlijst die naar het “mare nostrum” zou moeten leiden. Met de diverse Italiaanse veroveringsoorlogen wilde het echter helemaal niet vlotten. Campagnes in Oost- en Noord-Afrika mislukten. Om zijn bondgenoot bij te staan stuurde Hitler in februari 1941 twee pantserdivisies onder leiding van Rommel naar Noord-Afrika. Die toonden zich een superieure gevechtseenheid, maar konden op den duur ook de kansen niet doen keren.

Aan de oorlog in Noord-Afrika is verhoudingsgewijs veel aandacht besteed, maar het ging hier om een zeer beperkt conflict, zeker wanneer we het vergelijken met de strijd aan het oostfront. Eind oktober 1940 vielen de Italianen Griekenland aan vanuit Albanië. Opnieuw kwam er niets terecht van de aanval. De Grieken gingen al snel in de tegenaanval. Ze werden daarbij geholpen door Engelse troepen. Dat vond Hitler zorgelijk, omdat de geallieerden vanuit Griekenland de olievelden van Roemenië zouden kunnen bombarderen. Duitse troepen verschenen in Roemenië en Bulgarije en Joegoslavië en Griekenland werden bezet. De Engelsen moesten Griekenland haastig ontruimen. Deze Duitse operaties op de Balkan dienden om de zuidflank te dekken van de enorme militaire operatie die de Duitsers op stapel hadden staan: Barbarossa, de vernietiging van de Sovjetunie. Aan deze onderneming had de Generale Staf al sinds juli 1940 gewerkt. Half december had Hitler ook daadwerkelijk tot de aanval besloten. Barbarossa zou het magnifieke sluitstuk moeten zijn van de Duitse agressie in Europa. In de westelijke Sovjetunie zou een reusachtig Duits imperium moeten worden gevestigd. De mensen die daar woonden zouden achter de Oeral gejaagd, dood gewerkt, gesteriliseerd of vermoord moeten worden. De oorlog tegen de Sovjetunie was meer dan een veroveringsoorlog, het was een *Vernichtungskrieg*. Achter het front zouden *Einsatzgruppen*

opereren die allen zouden vermoorden die niet welkom waren in het nieuwe Duitse imperium. Het was in deze context dat ook werd besloten om de Europese joden te vermoorden. Aanvankelijk was *Entfernung*, verwijdering van de joden, het doel van de antisemitische politiek. De joden werden geïsoleerd, beroofd van hun burgerrechten, onteigend en geconcentreerd in getto's. Het idee was dat ze dan wel vanzelf zouden emigreren of anders in een later stadium collectief naar Madagascar zouden worden gedeporteerd. Bij het begin van de oorlog was inderdaad de helft van de Duitse joden geëmigreerd. Door de verovering van Polen vielen miljoenen joden in Duitse handen. Die werden in hoog tempo van hun rechten beroofd en in grote getto's samengedreven. Door onvoldoende voedsel en zeer gebrekkige medische omstandigheden, ontwikkelde de situatie zich in die getto's van kwaad tot erger. In 1941 was duidelijk dat deportatie naar Madagascar een hersenspinsel was en zo werd onder de dekmantel van de reusachtige vernietigingsoorlog besloten de joden te vermoorden. Daarbij moeten we bedenken dat de Holocaust geen geïsoleerd fenomeen was. De Duitsers hebben ook welbewust meer dan drie miljoen Russische krijgsgevangenen vermoord.

Barbarossa en Pearl Harbor

In de vroege ochtend van 22 juni 1941 viel de Wehrmacht de Sovjetunie aan. Het Rode leger werd totaal verrast in slecht geprepareerde stellingen. Van een intelligente verdediging in de diepte was geen sprake. Het Rode Leger vocht als een kip zonder kop. De resultaten waren er naar. Toen de Duitse troepen na vijf dagen Minsk hadden breikt, raakte Stalin in paniek en liet enkele dagen niets van zich horen. Half juli concludeerde de Duitse legerleiding dat de Sovjetunie was verslagen. Kort daarna besloot Hitler dat de directe aanval op Moskou wel even stil gezet kon worden om in het noorden en zuiden grotere terreinwinst te boeken. Pas begin oktober werd de stormloop op Moskou hervat. Eind november, toen de Duitsers in de voorsteden van Moskou stonden, was de vaart eruit. De Wehrmacht was moe en werd geteisterd door de vroeg ingevallen winter. Vijf december gingen de Russen, die achter Moskou grote reserves hadden opgebouwd, in de tegenaanval. De Duitsers werden bijna driehonderd kilometer teruggedreven. Barbarossa, in de planning een Blitzkrieg van negen weken was mislukt. Hitler zat nu met twee omvangrijke oorlogen, waar hij niet zo snel een eind aan zou kunnen maken.

Twee dagen na het begin van het Russische tegenoffensief, op zondag zeven december 1941 vielen de Japanners de grote Amerikaanse vlootbasis Pearl Harbor aan. De Amerikanen waren totaal verrast en leden aanzienlijke verliezen. Wat aanvankelijk een onherstelbare slag leek, bleek later nogal mee te vallen. Net als de Duitsers en de Italianen waren ook de Japanners uit op een imperium. Engeland was voor alle drie de naties het grote voorbeeld: je stelde pas iets voor op het wereldtoneel als je kon beschikken over een omvangrijk imperium, dat ook noodzakelijk leek als bron van grondstoffen en toegankelijke afzetmarkt. Japan was al sedert 1931 bezig aan een agressieve expansiepolitiek. Doordat de Europese koloniale mogendheden in Europa door de Tweede Wereldoorlog in grote moeilijkheden waren gekomen, leken er voor Japan in de vroege

jaren veertig unieke expansiemogelijkheden in Zuid-Oost Azië. Vooral Nederlands Indië lokte. De Amerikanen verzetten zich tegen de Japanse expansiepolitiek en strafte Japan met een embargo op essentiële grondstoffen. Over de opheffing daarvan werd in 1941 vruchteloos onderhandeld. In het najaar van 1941 besloten de Japanners dan maar liever oorlog te voeren. In zeker opzicht was dat een wanhoopsdaad, want Japan kon de Verenigde Staten wel verrassen maar op de lange termijn nooit verslaan. De productiecapaciteit van de VS was veel groter dan die van Japan, zoals tijdens het conflict al spoedig bleek. Japan verloor al verrassend snel het initiatief. Doordat zij de Japanse codeberichten konden lezen, wisten de Amerikanen dat de Japanners van plan waren begin mei een landing op de zuidkust van Nieuw-Guinea uit te voeren. Dat leidde tot de slag in de Koraalzee, die tot gevolg had dat de landing niet doorging. Een maand later leden de Japanners in de zonderlinge zeeslag bij Midway een dramatische nederlaag waarvan zij zich in feite niet hebben weten te herstellen.

December 1941: keerpunt? Stalingrad, Noord-Afrika, Sicilië en Italië

Toen Hitler van Pearl Harbor hoorde, was hij uitgelaten omdat hij dacht dat Duitsland dan zeker de oorlog zou kunnen winnen. Churchill concludeerde precies het omgekeerde: de Amerikaanse deelname zou de geallieerden met zekerheid doen winnen. Churchill kreeg gelijk, maar de vraag is toch of Duitsland op dat moment de oorlog nog had kunnen winnen. Volgens de Engelse historicus Overy had Duitsland pas definitief verloren in de zomer van 1943. Waarschijnlijk is dat niet. Duitsland ondernam in 1942 nog een groot zomeroffensief, maar dat was gericht tegen het zwakste deel van het Russische front. Begin 1942 had Duitsland wellicht nog niet evident verloren, maar wel was duidelijk dat het niet snel meer zou kunnen winnen en dat betekende dat het uiteindelijk zou verliezen, omdat de geallieerden over een veel grotere productiecapaciteit beschikten. Ondanks de enorme Duitse veroveringen van 1941 produceerde de Sovjetunie in 1942 veel meer oorlogsmateriaal dan Duitsland. Dat materiaal was bovendien meestal van goede kwaliteit. De Russische T-34 tank was de beste allround tank van de oorlog. De Verenigde Staten verdubbelden hun industriële productie tussen 1941 en 1945. Uiteindelijk produceerden zij 60% van al het geallieerde oorlogsmateriaal. De Duitse oorlogsproductie bereikte zijn hoogtepunt in 1944, toen het ruimschoots te laat was.

Het Duitse zomeroffensief van 1942 was gericht op de oliebronnen van Bakoe en op Stalingrad, een belangrijk strategisch knooppunt. Het offensief verliep aanvankelijk voorspoedig, maar de oliebronnen waren opgeblazen en de Wehrmacht liep vast in de taaië defensie van Stalingrad. Terwijl de Duitsers zich uitputten in de onoverzichtelijke strijd in de fabrieksruïnes van Stalingrad, bouwde het Rode Leger een enorme aanvalsmacht op ten oosten van de Wolga. De Russische aanval die half november begon had dramatische effecten; het hele Duitse zesde leger, ruim driehonderdduizend man sterk werd omsingeld en capituleerde eind januari 1943. De krachtsverhoudingen aan het

oostfront waren bezig grondig te verschuiven. De Duitsers begonnen in 1943 nog eenmaal aan een zomeroffensief. Zij vielen vooruitgeschoven Russische stellingen bij Kursk aan, maar het offensief liep al na enkele dagen dood. Zeker is dat Duitsland ergens tussen 5 december 1941 en juli 1943 de oorlog verloor aan het oostfront. Het Rode Leger begon aan een reeks van grote offensieven, waardoor de Sovjetunie in de loop van 1944 bevrijd werd van de Duitse bezetters. Nu kon de verovering van Oost-Europa en de Balkan beginnen.

De Amerikanen en de Engelsen verschilden fundamenteel van mening over de militaire aanpak van Duitsland. De Amerikanen wilden direct via West-Europa aanvallen en de Engelsen via perifere operaties in het Middellandse Zeegebied. Voorlopig konden zij beiden weinig uitrichten. Daarom kozen zij voor beperkte operaties in Noord-Afrika. Daar werd begin november 1942 een landing uitgevoerd. Ondanks het aanvankelijk amateuristische optreden van het Amerikaanse leger, capituleerden de Duitsers en Italianen in mei 1943. Daarop volgde een landing op Sicilië en vervolgens een landing op het vasteland van Italië. Het was de bedoeling heel Italië in handen te krijgen door de capitulatie van het Italiaanse leger. Maar de Duitsers doorzagen dat plan en bezetten het grootste deel van Italië. Dat leidde tot een lange, bloedige en militair weinig relevante militaire campagne in Italië.

De landing in Normandië, op weg naar Berlijn

De daadwerkelijke planning voor Overlord, de grote amfibische landing in West-Europa begon in februari 1944. Plaats en omstandigheden dienden aan een reeks van eisen te beantwoorden. Dat eisenpakket resulteerde in een landing begin juni in Normandië. Het was van groot belang dat de Duitsers niet zouden weten waar de landing plaats zou vinden. Hun werd op succesvolle wijze wijsgemaakt dat de Amerikanen en Engelsen in het Nauw van Calais zouden landen. De landingen verliepen zonder al te grote problemen, onder andere omdat de geallieerden over een overweldigende superioriteit in de lucht konden beschikken. Pas eind juli slaagden zij erin uit het bruggehoofd te breken.

Vervolgens verliep de opmars razendsnel. Het enige probleem was de beperkte aanvoer van materiaal, omdat de Duitsers de diverse havensteden met hand en tand verdedigden, zodat de geallieerden lang waren aangewezen op de aanvoer via Normandië. September 1944 deed Montgomery een poging om Duitsland en in het bijzonder het Ruhrgebied aan te vallen vanuit het noord-westen, via Arnhem. De operatie stakte echter bij Arnhem. Het noorden van Nederland moest nog een half jaar op zijn bevrijding wachten. Half december 1944 verraste Hitler zijn tegenstanders voor de laatste maal met het Ardennen-offensief. Het was de bedoeling van deze Duitse wanhoopsaanval om Antwerpen te bereiken. Ondanks aanvankelijk succes werd echter zelfs de Maas niet gehaald. Nu resteerde alleen nog West-Duitsland. Hier boden de Duitsers nog slechts sporadisch tegenstand aan de westelijke geallieerden, met als gevolg dat hun opmars zo snel verliep dat Stalins achterdocht werd gewekt. Het is ongetwijfeld zo dat de Duitsers veel fellere tegenstand boden aan de Russen dan aan de Engelsen en Amerikanen.

Nadat het Rode Leger de Balkan en Oost-Europa had veroverd, werd begin 1945 de definitieve aanval richting Berlijn ingezet. Op 16 april begon de aanval op de stad.

Berlijn was een lastig object om aan te vallen en ideaal om te verdedigen, zoals de meeste grote steden. Uiteindelijk zijn nog honderdduizenden Russen en Duitsers gesneuveld of gewond geraakt bij de verovering van de stad. Zelfs bij de aanval op het Rijksdaggebouw op 30 april boden de Duitsers nog fel verzet. Diezelfde dag pleegde Hitler zelfmoord door zich in zijn slaap te schieten. Op 2 mei zwegen de wapens in Berlijn wat een haast beangstigende stilte veroorzaakte. De Duitsers gaven zich onvoorwaardelijk over op 7 mei in een schoolgebouwtje in Reims. Hoewel daarbij wel een Russische vertegenwoordiger aanwezig was, was Stalin toch woedend over deze gang van zaken, omdat het zo leek alsof de westelijke geallieerden de ware overwinnaars van Duitsland waren. Stalin vond, en hij vond dat terecht, dat de Sovjetunie primair de eer toekwam de Wehrmacht verslagen te hebben. Vandaar dat de onvoorwaardelijke overgave nogmaals plaats had in Berlijn, een dag later. Nadat nazi-Duitsland zich tweemaal onvoorwaardelijk had overgegeven, was de oorlog in Europa voorbij.

De strijd in de Pacific, waarom Duitsland verloor

Na de Duitse nederlaag resteerde nog de oorlog tegen Japan. In de Stille Oceaan volgden de Amerikanen een dubbele strategie. De oorspronkelijke aanvalslijn liep via Nieuw-Guinea en de Philippijnen. Vanaf het voorjaar van 1943 werd daar een tweede aanvalslijn aan toegevoegd. Deze liep dwars door de Stille Oceaan via een reeks van eilandengroepen en was gericht op de verovering van de RiuKiu-eilanden, ten zuiden van Japan. Vandaar zou dan de uiteindelijke aanval op Japan moeten worden ingezet. Een belangrijke tussenstop waren de Marianen (Guam, Saipan, Tinian) omdat vandaar het gehele oostelijke bekken van de Pacific en dus ook Japan zou kunnen worden gebombardeerd. Deze tweede aanvalslijn, mogelijk gemaakt door de enorme productie van nieuwe oorlogsschepen, met name grote vliegdekschepen, bleek uiteindelijk veel succesvoller dan de eerste. Zo werd er nog intensief gevochten op de Philippijnen op het moment dat Japan zich overgaf. De verovering van Okinawa, het grootste van de RiuKiu-eilanden begon op 1 april 1945. Daarbij leden zowel de mariniers als de Amerikaanse vloot aanzienlijke verliezen. Betekende dat, zo vroeg men zich nu in Washington af, dat de hoofdeilanden van Japan even fanatiek zouden worden verdedigd? Vanaf het begin van 1945 werden de Japanse steden systematisch vernietigd doormiddel van "area bombing". Een aantal steden werd gespaard als mogelijk proefobject, omdat de Amerikanen drie jaar intensief hadden gewerkt aan een nieuw superwapen: de atoombom. De Japanners werden in juli nog eens uitgebreid gewaarschuwd dat "utter destruction" hun lot zou zijn als zij weigerden te capituleren. Toen duidelijk werd dat de Japanners dat voorshands niet van plan waren, werden twee atoombommen ingezet, op 6 augustus tegen Hiroshima en drie dagen later tegen Nagasaki. Of de praktisch totale vernietiging van die beide steden nu de doorslag heeft gegeven, of de Russische oorlogsverklaring aan Japan van 8 augustus, of een combinatie van deze gebeurtenissen is niet helemaal duidelijk, maar de keizer

maakte op 15 augustus bekend dat de oorlog wat hem betreft was afgelopen. De onvoorwaardelijke overgave volgde op 2 september. Helemaal onvoorwaardelijk was die overgave eigenlijk niet, want de keizer mocht op zijn troon blijven zitten.

Vanaf het moment dat hij aan het bewind kwam was Hitler van plan het Verdrag van Versailles (het "Diktat") ongedaan te maken. Duitsland moest worden wat het impliciet al was: de dominante macht in Europa. Daartoe moesten in ieder geval Frankrijk en de Sovjetunie worden verslagen. Met Engeland was wellicht een "deal" te maken. Frankrijk werd beangstigend snel verslagen, maar vervolgens was er met Engeland geen deal te maken. Zo zat Hitler met een omvangrijk conflict waarvan niet direct duidelijk was hoe Duitsland het zou kunnen winnen. Hitler besloot daarom de Sovjetunie in een Blitzkrieg te vernietigen, een besluit dat gebaseerd was op een ernstige onderschatting van het potentieel van de tegenstander. Door het zeldzaam stomzinnige gedrag van Stalin en het Rode Leger in de eerste maanden van Operatie Barbarossa, heeft het niet veel gescheeld of Hitler had zijn enorme gok gewonnen. Half december 1941 had Duitsland echter de facto de oorlog verloren. De Verenigde Staten waren door Hitlers oorlogsverklaring in het conflict betrokken en de Sovjetunie had de eerste stormloop beslissend overleefd. Toen het er op aankwam werd duidelijk dat Duitsland onvoldoende was voorbereid op een werkelijk omvangrijk conflict. Duitsland kwam te laat tot totale mobilisatie en verloor de oorlog waarop het zich langer dan alle anderen had voorbereid. Hitler was een opportunistische gokker en dat had hem ver gebracht. Dat was echter ook de oorzaak van de verpletterende Duitse nederlaag.

Van Babylon tot New York

HOORCOLLEGE OVER 5000 JAAR STADSGESCHIEDENIS

De stad is een intrigerend fenomeen. Al duizenden jaren wordt er door mensen in gewoond en geleefd. Het is bovendien de plek bij uitstek waar wordt gehandeld, religie en cultuur worden aangeboden en van waaruit wordt bestuurd. In deze collegereeks wordt een levendig overzicht gegeven van bijna 5000 jaar stadsgeschiedenis aan de hand van een aantal concrete steden in verschillende fasen van hun ontwikkeling. Ideaaltypen als de klassieke stad, de middeleeuwse stad, de barokstad en de moderne stad worden gekoppeld aan de lotgevallen van echte steden en aan de opvattingen en ambities van stedelingen en planologen van vlees en bloed.

Sprekers

Drs. Herman Beliën is historicus en docent aan de Universiteit van Amsterdam. Beliën schreef diverse onderwijsboeken, reisgidsen en historische boeken voor een groter publiek, zoals *De Nederlandse geschiedenis in een notendop*. In 1999 en 2000 presenteerde hij twee tv-programma's voor de NPS: *De quiz van de eeuw* en *Bestaat Nederland wel?*, een reeks van tien documentaires over de Nederlandse cultuur. Van hem zijn eerder hoorcolleges op audio-cd verschenen over de vaderlandse geschiedenis.

Prof. dr. Fik Meijer is emeritushoogleraar Oude Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, vertaler en schrijver. Hij publiceerde o.a. *Keizers sterven niet in bed* en *Gladiatoren*. Van hem zijn eerder hoorcolleges op audio-cd verschenen over de klassieke oudheid en de Olympische Spelen.

Dr. Paul Knevel is als universitair docent verbonden aan de Opleiding Geschiedenis van de Universiteit van Amsterdam. Hij publiceert regelmatig over uiteenlopende onderwerpen uit de geschiedenis van Nederland in de vroegmoderne tijd. Tot zijn recente publicaties behoort *Geschiedenis op straat*, *Wandelingen door de geschiedenis van Nederland* (samen met Herman Beliën en Ineke van Tol).

Klinkende geschiedenis

HOORCOLLEGE OVER WESTERSE MUZIEKGESCHIEDENIS

In dit acht uur durende hoorcollege neemt Leo Samama de luisteraar mee door de geschiedenis van de westerse klassieke muziek. Beginnend bij de kunstuitingen van de troubadours in Frankrijk tot de composities van de moderne klassieke muziek. Daarnaast komen de belangrijkste periodes aan bod, waaronder de barok, de Weense Klassieken, de romantiek en de 20e eeuw. Een cultuurhistorische kijk op ons muzikale verleden. Samama illustreert zijn college met muziekfragmenten van CD en piano.

Spreker

Drs. Leo Samama is componist, schrijver en directeur van het Nederlands Kamerkoor. Na zijn studie muziekwetenschappen aan de Universiteit Utrecht, doceerde hij o.a. aan de conservatoria van Utrecht en Den Haag. Hij heeft veel gepubliceerd en heeft meerdere composities op zijn naam staan voor koor, orkest en solo-instrumenten. Van hem zijn eerder hoorcolleges op audio-cd verschenen over *Mozart* en *Beethoven*.

Overspelige vrouwen

HOORCOLLEGE OVER DESPERATE HOUSEWIVES IN DE WERELDLITERATUUR

Wat hebben Madame Bovary, Anna Karenina, de prinses van Clèves, Hester Prynne, Effi Briest en Eline Vere met elkaar gemeen? Zij zijn klassieke romanfiguren én overspelige vrouwen. De romans waarin zij voorkomen zijn geschreven in voorgaande eeuwen. Maar het thema van liefde en passie in conflict met plicht en rede, wordt in elk van deze boeken zo behandeld dat de personages en hun ontwikkeling ook voor de moderne lezer volstrekt overtuigend zijn. Maarten van Buuren plaatst de schrijvers en hun romans in een cultuurhistorisch perspectief. Tijden veranderen, maar de mens blijft hetzelfde. Toch laten de romanpersonages zien dat zij zichzelf telkens anders definiëren: de conventies van de tijd waarin ze leven bepalen wel degelijk hun zelfbeeld.

Spreker

Prof. dr. Maarten van Buuren is als hoogleraar Franse taal- en letterkunde verbonden aan de Universiteit Utrecht. Hij is gespecialiseerd in literatuurtheorie en Franse literatuur uit de 19e en 20e eeuw. Hij is tevens essayist, vertaler en auteur van het boek *Moderne Franse Literatuur*.

De menselijke toon

HOORCOLLEGE OVER DE FILOSOFIE VAN DE MODERNE MENS

De moderne mens is een paradoxaal wezen dat - hoe rationeel ook - bij de diepste levensbeslissingen liever op het gevoel dan op de rede terugvalt. Hij doorziet de natuur wetenschappelijk, maar laat zich even graag door haar overweldigen. Hij kan (bijna) alles, maar weet niet of hij ook alles mag. In deze collegeserie laat Ger Groot zien welke filosofische ideeën de mens gevormd hebben tot het wezen dat hij nu is. In veel muziekwerken resoneren filosofische gedachten mee die deze ontwikkeling illustreren. Soms geschreven door componisten die zelf filosofen waren, zoals Rousseau en Nietzsche. Door gebruikmaking van diverse muziekfragmenten ontvouwt zich een muzikaal gedachte-panorama waarin we de hedendaagse mens langzaam geboren zien worden.

Spreker

Dr. Ger Groot doceert wijsgerige antropologie en cultuurfilosofie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Daarnaast publiceert hij veelvuldig beschouwingen, boekbesprekingen en opiniestukken in dag- en weekbladen en culturele tijdschriften. Zijn meest recente boeken zijn *Vier ongemakkelijke filosofen: Nietzsche, Cioran, Bataille, Derrida* (2003), *Het krediet van het credo: godsdienst, ongelof, katholicisme* (2006) en *De gelukkigste illusies: over kwaad en verlossing* (2008).

Vaderlandsliefde

HOORCOLLEGE OVER NATIONALISME EN NATIONAAL GEVOEL IN EUROPA

Het nationalisme beheerst sinds twee eeuwen het Europese politieke denken. Begrippen als 'natie' en 'nationalisme' worden vaak in tegenstrijdige en uiteenlopende betekenissen gebruikt en met een gebrekkige kennis over de cultuurhistorische achtergronden. Joep Leerssen zet in dit hoorcollege de zaken op een rij. Wat is de oorsprong van het huidige statensysteem in Europa en in hoeverre weerspiegelt dat statensysteem onderliggende nationale identiteiten? Is de natie een politiek, cultureel of etnisch begrip? Wanneer is het nationalisme ontstaan als politiek programma en welke invloed heeft het op de Europese geschiedenis uitgeoefend? Wat kan de geschiedenis ons leren voor onze hedendaagse conflicten over burgerschap, cultuur en identiteit?

Spreker

Prof. dr. Joep Leerssen is hoogleraar Moderne Europese Letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Hij publiceerde in binnen- en buitenland talloze artikelen en boeken over nationale stereotypen en over het verband tussen literatuur, historisch besef en nationalisme. In 2006 verscheen van zijn hand *De bronnen van het vaderland*, over taal, literatuur en de afbakening van Nederland in de periode 1806 - 1890. Joep Leerssen is lid van de KNAW en een van de winnaars van de Spinozaprijs 2008.

Christiaan Huygens

HOORCOLLEGE OVER DE ECHTE NATUURWETENSCHAP

De Nederlandse wetenschapper Christiaan Huygens (1629-1695) leverde een buitengewoon grote bijdrage aan de ontwikkeling van de klassieke mechanica en de natuurkunde. Met veel begrippen uit Huygens' theorie hebben we dagelijks te maken, zoals plaats, tijd, snelheid, versnelling, massa, kracht, energie, impuls en meer. Maar hoe werkt dit stuk natuurkunde en waar is het op gebaseerd? Vincent Icke bespreekt op boeiende wijze en aan de hand van herkenbare en praktische voorbeelden de meest fundamentele zaken uit de klassieke mechanica.

Spreker

Prof. dr. Vincent Icke is hoogleraar theoretische sterrenkunde aan de Universiteit Leiden en bijzonder hoogleraar kosmologie aan de Universiteit van Amsterdam. Voor het NRC Handelsblad schreef hij jarenlang populair-wetenschappelijke columns over uiteenlopende onderwerpen en verschijnselen in de natuurwetenschappen. In boekvorm verscheen van zijn hand o.a. *De Eekhoornfromule*, *Passie en Precisie* en *Niks relatief*.

De hoorcolleges zijn te bestellen via nrc.nl/academie

Nieuwe titels

In het voorjaar van 2009 verschijnen nieuwe hoorcolleges van NRC Handelsblad Academie.

